

УДК 93.3 + 94(477) "1867 – 1914"

ББК 63.3(4 Укр + 4 П) 51

М.Д. Вітенко

ПОЛЬСЬКЕ ВЕЛИКЕ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ В ГАЛИЧИНІ**(кін. ХІХ – поч. ХХ ст.)**

У статті аналізується політичне та соціально-економічне становище великих польських землевласників в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., простежуються витоки польсько-українського протистояння.

Ключові слова: Галичина, великі польські землевласники, польсько-українські відносини.

Галичина була важливим політичним та економічним регіоном Австро-Угорщини. У ній домінуючі позиції зберігали великі землевласники, що відігравали значну роль у тогочасних глобальних суспільних перетвореннях. Не зважаючи на це, у наукових публікаціях інформація про панівну верству "Королівства Галичини і Лодимерії" майже повністю відсутня. Близькість процесів трансформації суспільних відносин, що відбувалися в Галичині в кін. ХІХ – на поч. ХХ ст., до тих, які проходять у сучасній Україні, робить дане дослідження особливо актуальним.

В останнє десятиліття політична історія Галичини досить детально вивчалася українськими вченими Л.Зашкільняком, О.Красівським, М.Кугутяком, М.Мудрим, І.Чорноволом, польським дослідником Ч.Партачем [11; 13; 14; 16; 19; 25]. Соціально-економічне минуле регіону найбільш докладно досліджувалося радянськими науковцями Г.Ковальчаком, В.Осечинським та ін. [12; 17]. Історію аграрного розвитку Галичини вивчали В.Герасименко, П.Свежинський [9]. Еволюцію промисловості регіону та робітничий рух аналізував В.Макаєв [15]. Серед польських істориків, що займалися дослідженням соціально-економічних відносин у Галичині, виділяються праці С.Кеневича, Ю.Лукашевича та В.Найдуса [23; 24].

Певними недоліками досліджень науковців радянської доби є намагання показати соціально-економічні взаємини виключно як антагонізм поміщиків і селян, промисловців і робітників, а також відображення переважно негативного боку діяльності привілейованих верств населення. У сучасній українській історіографії соціально-економічна історія Галичини поки що не має значних напрацювань. Нині, в умовах проведення заходів, присвячених "року Польщі в Україні", склалися сприятливі обставини для зближення поглядів представників різних історичних шкіл на факти зі спільного минулого польського й українського народів, для досягнення міжнародного примирення, порозуміння та співпраці. Дана розвідка виступає спробою заповнити існуючі прогалини в історії польсько-українських відносин.

Ураховуючи необхідність вивчення впливу соціально-економічних факторів на польсько-українські міжнародні взаємини, ми хочемо показати місце й роль великого польського землеволодіння в процесах трансформації суспільних відносин Галичини кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

Основою економіки Галичини в складі Австро-Угорщини було сільське господарство. Експлуатація землі виступала головним джерелом прибутків для більшості населення регіону, а земельний податок давав 25–30 % надходжень до бюджету коронного краю. Усе землеволодіння провінції поділялося на дві категорії: 1) рустикальна (селянська) власність; 2) домінії чи табулярна власність (землі духовних і світських магнатів і шляхти).

Власниками великого землеволодіння в регіоні були римо-католицька й греко-католицька церкви, магнати та шляхта. Їхнє багатство залежало від розмірів й інтенсивності використання земельних угідь і безкоштовної робочої сили. Скасування крі-

пацтва, з одного боку, позбавило їх дармової праці селян, але з іншого, – відкрило нові можливості для збільшення землеволодіння та економічної експлуатації значних верств населення. За підрахунками українського економіста Т.Войнаровського, табулярне землеволодіння Галичини в 1867 р. складало майже 60 %, тоді коли середній показник великого землеволодіння в інших провінціях Австро-Угорщини не досягав 30 % [8, с.32].

Церковне володіння протягом кін. ХІХ – поч. ХХ ст. не зазнавало відчутних кількісних та якісних змін. Натомість чисельність і розміри маєтків магнатів і шляхти ніколи не були сталими. Зокрема, у 1867 р. на них припадало 5773 тис. моргів землі^{*}, чи 42,35 % земель провінції, а в 1890 р. – на 277 тис. моргів (на 2 %) менше. Ще 410 тис. моргів (3 %) великого землеволодіння в 1890 р. перебувало під банківською заставою [28, s.15]. Згідно з даними австрійської статистики на поч. ХХ ст. у Галичині було 4084 поміщики, що становили лише 0,62 % від загальної кількості землевласників краю, але їх кількість теж коливалася [28, s.52]. Усе це свідчило не лише про нерівномірний розподіл земельних угідь між різними соціальними прошарками населення, а й про неухильну деградацію шляхетських маєтків.

Серед великого землеволодіння виділялися 10 майоратів – маєтків, які згідно з тогочасним законодавством не підлягали роздробленню. Це були передусім землі польських і сполонізованих у ХVІ–ХVІІ ст. українських шляхетських родів графів Потоцьких, Замойських, Борковських, Баворських, Голуховських, Семенських, Чарковських, Стадіонів і князів Любомирських. Майоратом було також проголошено 85 тис. моргів земель – власності родини імператора, що перебували у володінні ерцгерцогів Альберта та Райнера й орендувалися місцевими магнатами та шляхтою [18, с.310].

Національний склад великих землевласників не був надто розмаїтим. На поч. ХХ ст. із 4084 поміщиків лише 56 (1,4 % від загальної кількості) були українцями – брати Шептицькі, Юліан Лаврівський, Йон Борискевич, Микола Криськів, Корнило Миколаєвич та ін. Вони володіли майже 78 тис. га землі (біля 3,4 % всієї табулярної власності). Більше 340 тис. га (11 %) перебувало в руках єврейських землевласників. Їх налічувалося всього 630 осіб, або 15,6 % від усієї кількості поміщиків. Великими землевласниками були 4 австрійські барони: Йоган Лібіг, Вільгельм Адам Шмідт, Вільгельм Фрідріх Шмідт, Поппер де Бергольц Подраго. Спільно вони мали біля 150 тис. га (6,8 % усіх поміщицьких володінь). Серед магнатів була незначна кількість вірмен, караїмів та ін. [29, s.40–42]. Таким чином, лише біля 18 % великих землевласників були не поляками, а 82 %, або переважна більшість, належали до польських шляхетських родів. Полякам належало 78,8 % земель табулярної власності. Значною була частка польського землеволодіння серед маєтків розміром більше 10 тис. моргів. Із 46 світських фільварків 36 належали полякам, а 10 – австрійцям та євреям [29, s.48]. Завдяки цьому великі польські землевласники економічно були найбільш впливовими серед володарів доміній. Контролюючи державні установи Галичини (намісництво, сейм, більшість повітових староств, органи поліції й т. д.), вони охоплювали своїм впливом не лише малозаможні верстви населення, але й великих землевласників не-польської національності.

Магнати Галичини володіли значними земельними ресурсами. Їм належало 2 млн. 227 тис. моргів лісів і 2 млн. 257 тис. моргів орних земель. Сільськогосподарські угіддя переважали в 4118 власників (96,5 %). Лише в 147 (3,5 %) поміщиків більшість земель становили ліси. Однак у сукупності до світської табулярної власності відносилося 76 % лісів Галичини. Більше половини поміщицьких угідь зосереджувалося в східній частині краю, де серед сільського населення переважали українці [29, s.46].

* 1 морг австрійський дорівнював 0,5754 га.

Власники латифундій користувалися значними податковими пільгами. За 1 га землі вони платили в середньому по 1,24 крони податку, тоді як селяни – аж по 2,08 крони. Магнати, які володіли наділами більшими, ніж 5 тис. га землі, платили ще менше – по 0,86 крони за 1 га. Крім того, на користь дідичів було вирішено більшість судових позовів проти селянських громад у справі сервітутів, що масово проходили в 50–70-х рр. XIX ст. Поміщики вдало використовували для свого збагачення право пропінації – примусового продажу селянам спиртних напоїв [17, с.58].

Сприятливу економічну політику для великих землевласників проводив Галицький сейм. Згідно з його рішеннями в провінції планувалося створення густої мережі судноплавних каналів. Через них сільськогосподарська продукція й деревина повинні були потрапляти до Німеччини й центральних австрійських провінцій. На будівництво каналів виділялося майже 50 % коштів крайового бюджету. Економічну вигоду від нього одержували виключно земельні магнати – головні експортери Галичини. Лише стрімкий розвиток залізничного будівництва та початок Першої світової війни завадили втіленню цих планів у життя [10, с.27].

Не зважаючи на сприяння властей, велике землеволодіння з кожним роком зменшувалося. У 1876–1897 рр. у Галичині було передано до ліcitaції (продажу за борги через аукціон) 1620 маєтків. Частина з них була роздроблена на малі ділянки (парцелі) й розпродана. Чисельність фільварків у 1889 – 1902 рр. скоротилася із 4500 до 3117 [20, с.62]. Князь Анжей Гольда так описував становище шляхетських володінь: “...їхні маєтки дійшли до тієї межі, за якою читайте суворий присуд – “руїна”. Одні заборгували більше ніж може принести іпотека, інші вже позбулися тієї землі, яку їхні батьки закривали грудьми перед наїздами ворогів і яка скільки років була в руках їхніх родів” [21, с.7].

Під впливом зниження світових цін на сільськогосподарську продукцію зменшувалася економічна рентабельність поміщицьких маєтків. У скруті опинилися господарства розміром 500–5000 моргів, кількість і розміри яких зменшилися в 1890 – 1900 рр. на 9,5 %. Ще більше криза торкнулася фільварків розмірами 100 – 200 моргів. Їх чисельність зменшилася за цей самий період на 13 %, а обсяг – на 14 %. Відносно захищеними були лише маєтки більші за 5000 моргів, кількість яких знизилася на 2,7 %, а площа – на 3,9 % [24, с.231].

Причинами занепаду великого землеволодіння в Галичині було економічне відставання регіону від Великобританії, Німеччини, Франції, центральних провінцій Австрії, повільне запровадження агротехнічних нововведень, наявність численних кріпосницьких пережитків. Для заможних фільварків була характерною надмірна розкіш, що проявлялася в усьому: у розмірах і впорядкуванні резиденції поміщика, у кількості породистих коней, собак, чисельності різноманітних карет, фасонів одягу та взуття, коштовних прикрас, дорогих вин. У багатьох маєтках двірська прислуга (челядь) одягалася у своєрідну форму, дотримувалася певних правил поведінки, що вимагали додаткових витрат. Її кількість часто, особливо в найзаможніших магнатів, перевищувала розумні межі й служила лише одній меті – показати заможність їхнього господаря, що не поступалася багатству деяких тогочасних правителів незалежних держав. У 1880–1910 рр. двірська прислуга складала більше 4 % населення краю, а в Борщівському, Гусятинському, Заліщицькому, Краківському, Кам’янецькому, Мілецькому, Підгаєцькому, Скалатському, Сокальському, Тлумацькому повітах – 5–7 % від кількості жителів [27, с.44; 29, с.46]. За дивним збігом обставин саме в цих повітах, за винятком Краківського, у 1902–1906 рр. розгорнувся масовий страйковий рух селянства.

За таких обставин головним фактором деградації табулярної власності слід вважати психологічний чинник, що породжував неготовність великих магнатів до нового типу економічних відносин. Саме на нього вказують польські й українські автори

– сучасники суспільних перетворень у Галичині. За словами одного з них: “Господарка на двірських просторах за панщини не потребувала зовсім готівки, бо працю мала даром. Та сама тенденція зосталась і по знесенню панщини... Гріш зисканий із продажу рільничих витворів зараховували двори на оплату податків, на достроєння себе до вимог Західної Європи, на купно панської обстановки, вина, кави, чаю, цукру... бо се належало до доброго тону. Гріш із проданих рільничих витворів ішов отже увесь назад поза границі краю” [8, с.32].

Ці слова повністю підтримував граф Мечислав Пінінський. Він дорікав великим землевласникам старшого покоління за те, що вони більшість часу проводять у краях, де “цитрусові дозрівають”, і навіть не підозрюють, як господарюють у їхніх фільварках орендарі. Молодих магнатів він критикував за втечу в міста й уникнення “глухого, монотонного, надто клопітливого життя на селі”. Землевласники, які раніше виконували роль опікуна над селянами, за словами графа, поступово відчужувалися й ставали ворогами селян, виглядали в очах останніх дармоїдами. Він вважав, що в поширенні цього стереотипу звинила сама шляхта, яка “...якщо й далі так буде бездіяти, то сама собі гріб викопає” [26, s.8].

Окремі великі землевласники були ініціаторами запровадження нових технологій, методів сівозміни, машинної техніки в сільському господарстві. У фільварках зосереджувалися кустарні та перші машинні знаряддя для виробництва алкогольних напоїв, муки, паперу, знарядь праці. Поміщики володіли значними економічними ресурсами для закупівлі різноманітної техніки, хоча й не завжди цим користувалися. Їм у 1902 р. належало 100 % парових плугів Галичини, 92,4 % сівалок, 97,6 % грабарок, 35,2 % молотарок, 66,6 % викопувачів, 46,2 % сепараторів, 17 % зернодробарок і т. д. Такі дані є не дуже переконливими на фоні низького рівня механізації сільського господарства Галичини. Указаної техніки було вкрай недостатньо. Так, молотарки, соломорізки, машини для сортування зерна були лише в кожному другому маєтку, а 1 сівалка припадала на 4 фільварки [1, арк.6–8]. До того ж були випадки регресу в поміщицьких фільварках, переходу від нових до застарілих технологій ведення господарства. Нововведення сприймалися з острахом. Не вистачало професійних агрономів, робітників, які вміли б користуватися механізованими знаряддями праці. Перегини із застосуванням нововведень призводили до розорення окремих малих маєтків, до наростання конфронтації між землевласником і селянами.

Досить своєрідним було географічне поширення сільськогосподарської техніки. За підрахунками І.Лукашевича, значна частка машин припадала на шляхетські маєтки галицького Поділля й Покуття. У 1898 р. їм належало майже 40 % жниварок, 46 % сівалок, біля 50 % поміщицьких молотарок Галичини. Саме в цих регіонах меншою була кількість техніки в заможних селян відносно інших частин краю [24, s.227]. Це свідчило про нерівномірний економічний і суспільний розвиток окремих повітів провінції та різних прошарків населення. До того ж слід пам’ятати про те, що в указаних районах переважало українське селянство, а тому всіяке економічне зміцнення великих польських землевласників неминуче загострювало не лише соціальні, але й міжнаціональні відносини в регіоні.

Верхівкою галицького суспільства позитивно сприймалося створення великими землевласниками різних навчальних закладів і курсів для підвищення кваліфікації рівня обробітку землі. Значний резонанс одержало створення графом Каролом Лянцкоронським Ягельничої сільськогосподарської школи та виділення для неї 20 моргів поля й будівель вартістю біля 16 тис. корон, а також аналогічні вчинки поміщиків Я.Чайковського, А.Голуховського, Б.Стецького, В.Чарторийського та ін. [22, s.39–41]. Однак такі дії були швидше винятком, ніж правилом. Вони справедливо сприймалися в Східній Галичині місцевим українським населенням як показна щедрість чи навіть як спроба колонізації регіону.

Великі землевласники повільно пристосовувалися до нагальних вимог, що виникли за нових економічних реалій. Вони були психологічно не готові до заміни натуральної оплати праці поденним робітникам на грошову. Натуральна платня не завжди компенсувала наймитам їхні затрати, не забезпечувала прожиткового мінімуму, обмежувала внутрішній ринок у краї. З іншого боку, у маєтках табулярної власності найбільш поширеною була відробіткова система. За нею селяни зобов'язувалися працювати в господарстві поміщика певну кількість днів, взамін одержуючи право на користування панськими орними землями, пасовищами, лісом, реманентом. Деякі поміщики розплачувалися з наймитами не грошима, а послугами чи своєрідними чеками, які підлягали обміну на певні товари в панській крамниці. Характерно, що за чеки селяни могли купити значно менше речей, ніж за готівку, до того ж в інших крамницях ці чеки не приймалися до розрахунку. Іноді, розплатившись із селянами в такий спосіб, землевласник відмовлявся приймати свої ж письмові грошові зобов'язання назад, особливо, якщо конкретний селянин чимось перед ним провинився. В окремих випадках селяни (переважно двірська служба) проживали в наданих їм землевласником чи орендарем хатинах. Це були пережитки кріпосництва. Селяни, користуючись ними, були економічно незацікавлені в збільшенні продуктивності своєї праці. Тому поміщики, до певної міри справедливо, звинувачували батраків у лінощах, при цьому не роблячи жодних кроків, щоб зацікавити селян до інтенсивнішої праці.

Низька заробітна плата штовхала селян до еміграції за кордон, а також до соціальної боротьби з великими землевласниками. Так, в одному з оголошень, що закликали до сезонних міграцій, зазначалося: “А чому наші пани платять по псячому? – Наші пани не мають фабрик і копалень. Є в них багато землі, але її не пильнують. Сидять в Парижі або Монако. Спивають дорогі вина. Програють в карти..., мільйони людської праці кидають у болото. На старість ніби поправляються. Хотять викупити в дідька свою чорну душу. Тому будують косцюлки. Так розтринькають всі гроші. Ще й довгі нароблять. Зате робітникам платять гірше як собакам...” [5, арк.205].

Негативну роль відіграла й відкупна система поміщицького господарювання, за якою окремі фільварки за певну суму грошей здавалися в оренду так званим “державцям”. Вони домагалися особистого збагачення шляхом інтенсифікації експлуатації маєтку та найманих робітників. При цьому орендарі найчастіше використовували методи позаекономічного тиску. Відповіддю на таку систему стали численні сільськогосподарські страйки. Зокрема, в маєтках, що перебували під безпосереднім віданням поміщика, страйки були рідкістю, на відміну від фільварків, що були в користуванні державців. Так, у березні 1903 р. рогатинський староста повідомляв у Галицьке намісництво про те, що в його повіті ведеться агітація до страйку. Він наголошував, що сама по собі ця агітація не є шкідливою, але вона виступає свідченням селянського невдоволення діями місцевого орендаря Бергштейна, у “якого служба фільварочна лихо живе і низько плачено, а денних робітників з села ревно визискує” [3, арк.14]. Аналогічних повідомлень за 1902–1903 рр. налічується десятки. У донесеннях за наступні роки повітові старости та начальники місцевих відділів жандармерії вже лише вказували, у якому населеному пункті розпочався страйк, чий там розташовано маєток і те, хто був орендарем на час вибуху селянського незадоволення [4, арк.95–111].

Іноді страйки приносили несподівані результати. Зокрема, у кінці травня – на початку червня 1906 р. відбувався страйк у с. Бушова Рогатинського повіту, що був спрямований проти місцевого державця В.Верещинського. Орендар викликав антипатію не лише в селян, але й у сусідніх орендарів. Рогатинський староста у своїх звітах декілька разів указував на його різкість і жорстокість. Державець не зміг знайти робітників для сінокоосу й був змушений купляти косарки [4, арк.113–116]. Проте якщо в цьому випадку В.Верещинський не скористався підтримкою властей, то в більшості інших тогочасних страйків повітові старости висилали на допомогу орендарям і

власникам маєтків загони жандармерії. Наприклад, 15 травня 1906 р. станіславський староста повідомляв намісництву про те, що вислав у села Кончаки й Кремидів жандармів на прохання польського графа Владислава Дзедушинського [5, арк.6]. Результатом страйкової боротьби українського селянства стало те, що великі польські землевласники були змушені йти на поступки в економічних питаннях українським кооперативним і господарським організаціям. Зокрема, їх почали залучати до участі в розparcelюванні поміщицьких маєтків, тобто до вирішення земельного питання, яке було головним у свідомості українського галицького селянства в зазначуваний період.

Крайова влада також намагалася допомагати великим польським землевласникам в організації загонів штрейкбрекерів у повітах, не охоплених страйками, і в переправленні їх до страйкуючих місцевостей. Набір сезонних робітників проходив у повітах, заселених польськими селянами, при підтримці австрійського уряду, але не мав успіху [2, арк.79–113]. Чи не тому в одній з агітаційних брошур того часу, що відображала політичну ідеологію Української радикальної партії, зазначалося: “...В першій ряді стоїть проти нас частина польського суспільства і польські верховодячі круги..., а їх підпирає для своїх цілей (високе) цісарсько-королівське правительство” [7, с.23]. Такої ж думки дотримувалася значна частина українського селянства Східної Галичини. Це вело до загострення не лише соціальних, але й міжнаціональних відносин у регіоні.

Таким чином, великі землевласники Галичини в кін. ХІХ – на поч. ХХ ст. займали важливе місце в економічному розвитку регіону. Вони зберігали за собою північні позиції в застосуванні передових агротехнологій і змушені були пристосовуватися до ринкових взаємовідносин у веденні свого господарства. Однак методи їхнього господарювання не завжди були економічно доцільними й виходили з традиційних уявлень про суспільні взаємини. Така ситуація значною мірою сприяла загостренню взаємин між фільварками, з одного боку, і найманими сільськогосподарськими робітниками – з іншого. Великі польські землевласники не становили собою єдиної монолітної групи. Часто між ними велася неприхована боротьба за майно, маєтки, окремі земельні ділянки, за робочу силу. Об’єднувалися вони лише спорадично для боротьби із селянством та австрійськими властями.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф. 146 (Галицьке намісництво, 1772–1918 рр.), оп. 4, спр. 2432 (Справа про проведення аграрної реформи в Галичині, 1897 – 1910 рр.), арк. 6–8.
2. ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 4, спр. 3789 (Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 1903, т. I), арк. 79–113.
3. ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 4, спр. 3790 (Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 1903, т. II), арк. 14.
4. ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 4, спр. 3793 (Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 1906, т. II), арк. 95–111.
5. ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 4, спр. 3795 (Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 1906, т. V), арк. 205.
6. ЦДІАУЛ, ф. 146, оп. 4, спр. 3795 (Донесення староств і органів поліції про хід сільськогосподарських страйків, 1906, т. IV), арк. 6.
7. Адам Коцко в стрийській тюрмі за селянські страйки 1906 р. – Львів, 1910. – С. 23.
8. Войнаровський Т. Вплив Польщі на економічний розвій України-Руси. Історично-економічна розвідка / Т. Войнаровський. – Львів, 1910. – С. 32.
9. Герасименко М. Аграрні відносини в Галичині / М. Герасименко. – К., 1959. – 240 с.; Свежинський П. Аграрні відносини на Західній Україні в кін. ХІХ – на поч. ХХ ст. / П. Свежинський – Львів, 1966. – 192 с.
10. Журавель Д. Як земля наша стає не наша / Д. Журавель. – Львів : Б.В.Д. – С. 27.
11. Зашкільняк Л. Історія Польщі / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – 752 с.
12. Ковальчак Г. Економічний розвиток західно-українських земель / Г. Ковальчак. – К.: Наукова думка, 1988. – 252 с.

13. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблема польсько-українських стосунків / О. Красівський. – Львів, 2000. – 416 с.
14. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
15. Макаєв В. Робітничий клас Галичини в останній третині ХІХ ст. / В. Макаєв. – Львів, 1968. – 236 с.
16. Мудрий М. Галицька автономія в 70–80-х рр. ХІХ ст. : українське і польське бачення / М. Мудрий // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 166–191.
17. Осечинський В. Колоніальне становище Галичини у складі Австро-Угорщини / В. Осечинський // Наукові записки Львівського університету. – Львів, 1956. – Т. 36. Серія історична. – Вип. 6. – С.35–65.
18. Франко І. Табулярна власність в Галичині / І. Франко // Зібрання творів : у 50-ти т. – К. : Наукова думка. – Т. 44. – Кн. 2. – С.310.
19. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. / І. Чорновол. – Львів, 2000. – 247 с.
20. Borkowski J. Chłopi Polscy w dobie kapitalizmu / J. Borkowski. – Warszawa, 1981. – S. 62.
21. Gołda A. Przyczyny upadku materialnego ludu wiejskiego w Galicyi i W. Ks. Krakowskiem / A. Gołda. – Krakow, 1880. – S. 7.
22. Gromnicki S. Kilka uwag w sprawie ruskiej / S. Gromnicki, A. Rokosz. – Lwow, 1901. – S. 39–41.
23. Kieniewicz S. Galicja w dobie autonomicznej 1850 – 1914 / S. Kieniewicz. – Warszawa, 1952. – 320 s.
24. Łukasiewicz J. Kryzys agrarny na ziemiach polskich w koncu XIX wieku / J. Łukasiewicz. – Warszawa, 1968. – S. 231.
25. Partacz C. Od Badeniego do Potockiego 1888–1908 rr. / C. Partacz. – Toruń, 1996. – 560 s.
26. Pininski M. W sprawie ruchu ludowego. Szlachcic wiejski galicyjski / M. Pininski. – Lwow, 1900. – S. 8.
27. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Wydane przez krajowe biuro statystyczne. – Lwow, 1883. – T. VIII. – Zs. I. – S. 44.
28. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Wydane przez krajowe biuro statystyczne / pod redakcją T. Pilata. – Lwow, 1891. – Tom XIII. – S. XV.
29. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Wydane przez krajowe biuro statystyczne / pod redakcją T. Pilata. – Lwow, 1902. – T. XXIV. – Zs. III. – S. 40–42.

The author analyses the social-economic position of filvarok's system of management of the Polish magnates and nobility on boundary-line of the XIX–XX century. The article throws light upon the influence of economic processes on international relations in "Crown crai of Galychyna and Lodomeriya".

Key words: *Galychyna, great ownership of land, Polish-Ukrainian relation.*

УДК 94 (4) 1945 (И 39)

ББК 63.3 (УУР) 7

І.В. Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.)¹

Проаналізовано проблеми угорсько-радянських торгово-економічних зв'язків, заходи уряду УР у боротьбі з карбованцевим експортом, соціальні наслідки скорочення експорту угорських товарів у СРСР та інші країни – члени РЕВ, роль міжнародних фінансових організацій у переході УР на розрахунок із СРСР у вільноконвертованій валюті. У статті висвітлюються також зусилля уряду УР, спрямовані на пошук нових форм угорсько-радянського торгово-економічного співробітництва відповідно до нових умов господарювання – ринкових відносин, які формувалися в обох країнах.

Ключові слова: *Угорщина, СРСР, РЕВ, економіка, торгівля, карбованцевий експорт, маркетингова діяльність.*

В умовах ускладнення внутрішньополітичного становища, погіршення економічних показників розвитку Угорщина із середини 80-х рр. ХХ ст., у пошуках виходу, стала на шлях активного входження в західну систему міжнародних господарських

¹ Продовження. Початок див. у вип. II, IV–V, VI, VII, VIII, IX, X–XI, XII–XIII.